

Parafia katolicka i szansa na rozwój społeczności lokalnej

Autor: dr Wojciech Klimski

Parafia katolicka jest dobrze zdomowiona w polskim pejzażu społeczno-kulturowym. Wielu, wiele on niej słyszało, niejedyn miał z nią kontakt i powszechnie wiadomo, jaką działalność prowadzi. Co więcej, niezależnie od poziomu swojej religijności każdy żyje na terenie jakiejś parafii. Chciałoby się powiedzieć nieco poufale – „nasza dobra zacna parafia”. Jednak te oczywistości w przypadku statystycznego Kowalskiego sprowadzają się do jego udziału w niedzielnej i świątecznej liturgii w kościele parafialnym oraz sporadycznego realizowania w nim udziału ważnych uroczystości takich jak: chrzest, komunie św., bierzmowanie, ślub i pogrzeb. No, zapewne Kowalski będzie jeszcze znał (zazwyczaj tylko z widzenia) księży z parafii. Ot. To wszystko. Takie kontakty z parafią i wynikające z nich jej postrzeganie w istocie są wystarczające, aby realizować podstawowe potrzeby religijne. Szczególnie, gdy nie są one rozbudowane (sprowadzają się zasadniczo do realizowania praktyk religijnych) i gdy relacja z parafią w praktyce przypomina relację klienta w sklepie. Wybierania i kupowania produkty, które są mu potrzebne. Ot, to cała relacja, aż do następnego powrotu jego potrzeb. Jednakże ta wiedza o naszej parafii nie jest równoznaczna z jej znajomością od przysłowiowej podszewki. Wszak, parafia (czy to duża czy mała) jest strukturą złożoną o dużym potencjale więziotwórczym, mogącym w różnoraki sposób wspierać i rozwijać społeczność lokalną. Przyjrzyjmy się więc temu potencjałowi.

Parafia – społeczność lokalna i formy działania dla niej

Przede wszystkim zdolność parafii do wspierania społeczności lokalnej wynika z tego, że zasadniczo ma ona charakter terytorialny. Może mieć także charakter personalny, ale nie jest on w Polsce popularny i nie będzie nas on tu interesował. Parafia jest związana z określonym terenem, a mieszkańcy tego terenu należą do niej. Miejsce zamieszkania jest czytelnym znakiem przynależności do danej parafii. To kryterium geograficzne powoduje, że wszyscy katolicy są objęci oddziaływaniem Kościoła (przez parafię). Dzięki wszechogarniającej poziomej strukturze parafii adresatami jej działań są wszyscy ludzie. Dlatego jedną z podstawowych nazw parafii jest określenie jej jako „wspólnoty lokalnej” lub „grupy lokalnej”. I co ważne, społeczność lokalna jest zbiorowością, którą stanowi ogół rodzin, kręgów sąsiedzkich i innych zbiorowości, mieszkających na danym terenie i na nim (korzystając z różnych instytucji) realizujących swoje podstawowe potrzeby oraz wyrażających swoje interesy. Innymi słowy, sama definicja parafii ujawnia spłot: potrzeb, interesów ludzi oraz ich realizowania na (jej) konkretnym obszarze geograficznym. Te związki już tu trzeba widzieć.

Kolejną formą oddziaływania parafii na społeczność lokalną, kształtującą określone postawy jest fakt jej istnienia. Jej infrastruktura – kościół, dom parafialny ich architektura, pamiątkowe tablice, kapliczki, parafialny cmentarz, biblioteka, kuchnia dla ubogich, księgarnia, sklepik z dewocjonaliami – ma wymiar wychowawczy. Stanowi okazję do przypomnienia lub uświadomienia (osobom wchodzącym w kontakt z tą infrastrukturą) różnych wątków z doktryny Kościoła katolickiego, w tym jego nauczania moralnego, którego sednem jest miłość bliźniego. Materialne wyposażenie promuje tę centralną wartość, pokazując parafię jako wspólnotę braterskich relacji i wzajemnej troski. Recz jasna, zasadniczym promotorem tego jest także zespół ludzi związanych z parafią. Przede wszystkim proboszcz, wikarzy, świeccy katecheci, członkowie Parafialnej Rady Duszpasterskiej, Parafialnej Rady Ekonomicznej, Parafialnego Zespołu Charytatywnego, ale także członkowie wspólnot religijnych oraz pozostali wierni. Powszechnie się oczekuje od nich, że będą prezentować chrześcijańską postawę moralną i ją realizować w codzienności. Szczególnie duchowni i ich najbliżsi współpracownicy, ponadprzeciętnie zaangażowani w działalność parafii.

Inną formą wspierania społeczności lokalnej przez parafię są tzw. działania uzupełniające (ekstensywne), odmienne od jej działalności podstawowej (nauczania, sprawowania liturgii i działalności charytatywnej). Działania uzupełniające są zadaniami, realizowanymi przez parafię w celu spełniania i rozwijania potrzeb mieszkańców lokalnego środowiska. Jednocześnie nie kolidują z podstawowymi celami parafii. Do działań uzupełniających należą działania: opiekuńczo-zabezpieczające, kulturalno-oświatowe, administracyjno-gospodarcze, rekreacyjne i doradczo-interwencyjne.

Działania opiekuńczo-zabezpieczające zyskują na znaczeniu, gdy słabną relacje sąsiedzkie i rodzinne. Głównie są świadczone przez parafialne zespoły charytatywne oraz młodzież i sprowadzają się do pomocy i opieki materialnej i niematerialnej. Kierowane są do osób, które nie posiadają (chwilowo lub trwale) środków do życia, a także do chorych i niepełnosprawnych. W ich ramach jest organizowana między innymi pomoc finansowo-rzeczowa, pomoc

w prowadzeniu domu, robieniu zakupów, przygotowaniu posiłków, zabiegi pielęgnacyjne czy pomoc w załatwianiu spraw w urzędach.

Działania kulturalno-oświatowe to wychowanie kulturalne i estetyczne. Polegają na organizowaniu spotkań z „interesującymi” ludźmi (przedstawicielami świata kultury czy nauki), organizowaniu koncertów, wykładów, wystaw, projekcji filmów, a także różnych form działalności oświatowej (korepetycji, szkoleń, kursów językowych). Wpisuje się w nie także prowadzenie biblioteki parafialnej, kolportaż pracy katolickiej, organizowanie jasełek, współorganizowanie dożynek, wydawanie parafialnej gazety.

Działania administracyjno-gospodarcze to formy troski i odpowiedzialności za dobro wspólne parafii. Szczególną okazję do zmanifestowania tych postaw i ich popularyzację daje budowa kościoła parafialnego. Te działania to także zarządzanie i dbanie o pozostałą infrastrukturę parafii – plebanie, salki, pomieszczenia gospodarcze i ich wyposażenie. Są to jeszcze bieżące wydatki i utrzymanie duszpasterzy.

Działania rekreacyjne parafii polegają na organizowaniu aktywności fizycznej i wypoczynkowej. Są to zajęcia sportowe (gry, zawody, wycieczki, letnie i zimowe wyjazdy). Zazwyczaj uczestnikami tych inicjatyw są ministranci i członkowie duszpasterstw młodzieży.

Działania doradczo-interwencyjne to pomoc w trudnych sytuacjach życiowych. Są formą wsparcia polegającą na lepszym rozeznaniu sytuacji, w której znajdują się poszczególne osoby i poszukiwaniu rozwiązań. Zazwyczaj dotyczą sytuacji: małżeńskich, rodzinnych (związanych z wychowaniem dzieci, wyborem przez nie zawodu czy szkoły), utraty pracy, bezrobocia, alkoholizmu. Nie mniej nie wyczerpują się tylko w kontekście poszczególnych osób czy rodzin. Również są skierowane na problemy całej społeczności parafialnej. W okresie początków transformacji systemowej, ta funkcja dotyczyła także wspierania katolików w działalności przedstawicielskiej demokratyzującego się państwa. Księża zachęcali do podejmowania tej działalności, pomagali przygotować programy społeczne, zachęcali do udziału w wyborach, niekiedy (mniej lub bardziej wyraźnie) wskazując kandydatów.

Okazuje się, że działalność parafii na rzecz społeczności lokalnej może być różnorodna. Jej paleta jest szeroka i wielobarwna. W istocie jej jedynym ograniczeniem jest wymóg, wedle którego realizowana działalność musi być zgodna z podstawowymi działaniami parafii i jej teologiczną wizją. Poza tym wszelka działalność służąca dobru człowieka i społeczności lokalnej jest w niej mile widziana. To są adresaci jej wsparcia i aktywizacji. Więcej, we współczesnej koncepcji parafii akcentuje się, że jej działalność jest skierowana ku parafianom wierzącym i zaangażowanym (tzw. parafianom aktywnym, parafianom bojownikom), parafianom biernym (tzw. nominalnym, śpiącym, marginalnym), ale także ku niewierzącym. Relacje w parafii mają przebiegać na linii wierni – księża, ale także między wiernymi i niewiernymi, zaś sama działalność parafii ma te kontakty rozwijać i wspierać. W ten sposób parafia staje się wspólnotą otwartą na rozwiązywanie wszelkich problemów ludzi, mieszkających na jej terenie. Parafia posiada duży potencjał wspierania społeczności lokalnych, problemem jest tylko czy z te możliwości są dostrzegane i wykorzystywane.

W ten sposób rysuje się wizja parafii jako społeczności lokalnej. Spójrzmy teraz jak faktycznie wygląda funkcjonowanie polskich parafii w przedstawionych tutaj kwestiach.

Ministatystyka działalności polskich parafii

Według danych statystycznych pallyotńskiego Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego liczba parafii w Polsce w 2018 roku wynosiła 10.356. Parafie diecezjalne liczyły 9.695, a zakonne 661. Diecezje, które miały najwięcej parafii to diecezja: tarnowska (454), krakowska (448) i poznańska (414). Najmniejszą liczbę parafii (poza Ordynariatem Polowym Wojska Polskiego) posiadała diecezja: drohiczyńska (98), białostocka (115) i ełcka (152). Parafie wiejskie stanowiły 63,2% wszystkich placówek, miejskie 20,8%, miejsko-wiejskie 16%. Odsetek parafii o liczbie wiernych do 1200 wynosił 26,6%, od 1201 do 2000 wiernych – 24,5%, od 2001 do 3900 – 23,2% i powyżej 3901 – 25,2%, brak danych – 0,4%.

Te podstawowe dane statystyczne pokazują, że już z perspektywy organizacyjnej (niejako podstawowej) parafia jest rzeczywistością zróżnicowaną, a więc jej działalność i rola w społeczności lokalnej jest różnorodna. Parafia parafii nie jest równa, a socjologowie dodają, że ich funkcjonowanie zależy od: typu społeczności lokalnej, charakteru diecezji, sytuacji polityczno-gospodarczej kraju i regionu, poziomu zaufania do Kościoła i miejscowych księży, ich umiejętności organizacyjnych, poziomu zaangażowania wiernych w parafię, jej infrastruktury i lokalnego środowiska oraz potrzeby i problemów parafian. Te uwarunkowania, a szczególnie ich splot trzeba widzieć w myśleniu o działalności parafii na rzecz jej społeczności.

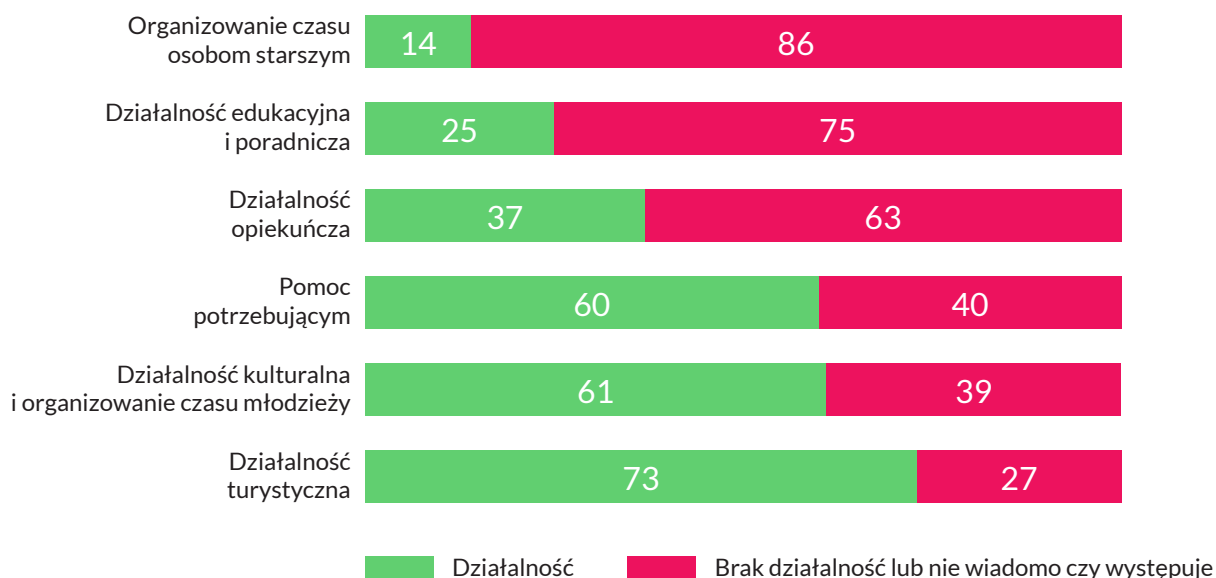
Spójrzmy teraz jak wygląda z perspektywy statystycznej działalność parafii na rzecz wspólnoty lokalnej. W 2014 roku wypowiedzieli się na ten temat parafianie utrzymujący kontakt ze swoją parafią.

Tabela. Działalność parafii na rzecz społeczności lokalnej (w %)

Działalność lokalnej parafii	Odpowiedzi respondentów mających styczność z parafią według miejsca zamieszkania					Ogół badanych
	Wieś	Miasto do 19.999	Miasto 20 tys. –99.999	Miasto 100 tys. –499.999	Miasto 500 tys. i więcej	
Parafia prowadzi jakąś działalność na rzecz społeczności lokalnej	92	98	94	95	93	94
Parafia nie prowadzi żadnej działalności na rzecz społeczności lokalnej lub nie wiadomo nic, czy prowadzi taką działalność	8	2	6	5	7	6

Źródło: N. Hipsz, Społeczna percepcja rzeczywistości parafialnej, „CBOS”, nr 163/ 2014, s. 11.

Działalność na rzecz społeczności lokalnej jest prowadzona w zdecydowanej większości parafii. Odsetki potwierdzające tę aktywność wynoszą od 92% do 98%. Przede wszystkim jest ona realizowana w miejskich parafiach liczących do 19999 mieszkańców i od 100 tys. do 499.999 mieszkańców. Kolejny wykres pokaże nam typy działalności parafii na rzecz społeczności lokalnej.

Wykres. Obszary działalności parafii na rzecz społeczności lokalnej (w %)

Źródło: N. Hipsz, Społeczna percepcja rzeczywistości parafialnej, „CBOS”, nr 163/ 2014, s. 6.

W 2014 roku najpopularniejszą działalnością była działalność turystyczna (73%), polegająca w dużej mierze na organizowaniu krajowych i zagranicznych pielgrzymek. W istocie tak należy zakwalifikować dzisiejsze pielgrzymki. Wszak na przestrzeni lat wyraźnie utraciły wymiar pokutny, stając się turystycznymi wyjazdami. Towarzyszy im aktywność ludyczna, rekreacyjna, edukacyjna i modlitewna.

Następnie w parafii prowadzono działalność kulturalną i wypełniano czas dla młodzieży (poprzez imprezy sportowe, turystyczne, różne zajęcia (harcerstwo itp.)). Organizowano jeszcze: wyjazdy wakacyjne dla dzieci i młodzieży, imprezy kulturalne (np. koncerty, wystawy, teatr, chór;), pomoc potrzebującym (bezrobotnym, najuboższym, opieka nad ludźmi starszymi i niepełnymi). Prowadzono działalność opiekuńczą (opieka nad dziećmi, starszymi, niepełnymi, chorymi, działalność hospicyjna), edukacyjno-poradniczą (porady medyczne, kursy zawodowe, językowe, komputerowe, korepetycje, prowadzenie wypożyczalni książek) oraz organizowano czas osobom starszym (prowadzenie klubu emerytów i rencistów, kawiarenki parafialnej).

Ciekawe dane przedstawia Główny Urząd Statystyczny i Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w 2012 roku. Według nich działalność parafialnych organizacji głównie obejmowała zasięgiem cały teren parafii (75%). Aktywność wykraczającą poza niego prowadziło 17% z nich, a 8% działało tylko w obrębie części parafii. Głównymi beneficjentami działań tych organizacji były dzieci i młodzież (53%), osoby w wieku emerytalnym (34%), ubodzy (23%), osoby niesamodzielne, przewlekle, nieuleczalnie chore (18%), samotnie wychowujący dzieci (15%), bezrobotni (13%), wychodzący z uzależnień i ich rodziny (12%), bezdomni (9%), ofiary przemocy (6%), inne osoby (37%).

Jak skorzystać z szans, które daje parafia?

Wsparcie parafii w jej działalności na rzecz społeczności lokalnej może mieć wiele szczegółowych form. Już wiemy, że jej funkcjonowanie jest różnorakie i niejednorodnie uwarunkowane. Trudno więc formułować szczegółowe rozwiązania dla każdej parafii czy jej grup. Pozostaje przedstawienie podstawowych wniosków, fundamentalnych dla tej różnorodności i mogących mieć dla niej zastosowanie.

Przede wszystkim należy mieć na uwadze, że jeszcze niedawno o działaniach uzupełniających parafii (ekstensywnych) mówiono jako o zanikających. Parafie na fali pogłębiającej się specjalizacji instytucjonalnej w naturalny sposób zwróciły się ku działalności duszpasterskiej i religijnej. Nie zlikwidowało to potrzeby rozwijania działań parafii na rzecz wspólnot lokalnych. Nadal istnieje konieczność rozwijania świadomości parafii jako wspólnoty, służącej potrzebom jej społeczności i angażującej wszystkich, niezależnie od ich światopoglądu (działalność społeczno-humanistyczna). Krótko mówiąc, konieczne jest większe dowartościowanie tego spojrzenia na parafię i jego upowszechnianie. Zarówno przez różne formy nauczania jak i przez podejmowane inicjatywy. Co więcej te działania dotyczą zarówno księży jak i świeckich. Obserwacje socjologiczne pokazują, że ze znajomością, akceptacją i realizacją powyższej wizji parafii bywa różnie, zarówno w przypadku jednych jak i drugich. Może to zaskakiwać, ale nie zawsze duchowni (w przypadku świeckich jest to częstsze) lansują i urzeczywistniają tę koncepcję parafii. Między innymi dlatego, że jest ona bardziej wymagająca i trudniejsza do wykonania, a jednoosobowe zarządzanie przez proboszcza zdaje się być łatwiejsze.

Urzeczywistnianie parafii jako wspólnoty lokalnej to przede wszystkim odejście od autorytatywno-dyrektywnego zarządzania parafią. Według niego proboszcz posiada całkowitą władzę i ją realizuje. Parafianie jedynie spełniają jego zarządzenia. Parafia to proboszcz, albo „wszechwładny” kler i „bezsilni” świeccy. W takich relacjach dialogu nie ma, a szanse na pojawienie się nowych inicjatyw są niewielkie. Pokutuje brak zaufania do świeckich, ich kompetencji, możliwości zaangażowania na rzecz parafii. Pozostaje więc samemu rządzić i w naturalny sposób dławić oddolne inicjatywy.

Ale i ze strony świeckich niekiedy pojawiają się trudności w rozwijaniu wspólnoty parafialnej. Przede wszystkim nie znają współczesnej koncepcji parafii i nie zawsze rozumieją Kościół. Powszechną ich słabością jest niski (wręcz minimalny) poziom wiedzy teologicznej, a to nie sprzyja adekwatnej kreatywności. W tej sytuacji w naturalny sposób postrzegają Kościół przede wszystkim w kategoriach instytucji a nie wspólnoty. Natomiast parafię widzą jako instytucję usługową od sakramentów, w której główną rolę odgrywają księża i zakonnice. Oni kierują, a świeccy są klientami. Mając takie spojrzenie trudno wychodzić z inicjatywami i trudno brać odpowiedzialność za parafię.

Spojrzymy jeszcze na dane statystyczne, które nawiązują do powyższych „mankamentów” życia parafialnego. W 2014 roku 15% zapytanych przez CBOS przyznało, że ma wpływ na sprawy swojej parafii, 81% oceniało, że go nie ma, a 4% nie potrafiło tego ocenić. Natomiast 14% chciałoby wpływać na te sprawy, a 82% było przeciwnego zdania. Co więcej, 73% nie angażowało się w ogóle w pracę na rzecz parafii i w inicjatywy parafialne, 11% uczestniczyło w jednej z nich, 7% w dwóch, 9% w trzech i więcej. Główny Urząd Statystyczny i Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w 2012 roku informowały, że 59% przyparafialnych organizacji Kościoła katolickiego została założona przez duszpasterzy z parafii, 28% przez osoby świeckie, 9% przez osoby świeckie i duszpasterzy, a 4% miało innego założyciela. Najpoważniejszym problemem tych organizacji był brak członków (27%), brak zainteresowania parafii (13%), brak wolontariuszy (10%), wewnętrzne problemy (8%) i problemy finansowe (8%). Te dane potwierdzają niski poziom zaangażowania parafian w sprawy parafii, ich bierność i jednoczesną aktywność księży.

Reasumując trzeba powiedzieć, że jeżeli zostaną przełamane te podstawowe problemy hamujące działalność parafii na rzecz społeczności lokalnej (związane z koncepcją parafii, wizją zaangażowania i zarządzania nią, rolą księży i świeckich), to będzie możliwe rozwiązywanie szczegółowych problemów konkretnej parafii. Znajdą się ludzie chętni do działania, nowe pomysły, pomieszczenia, fundusze, a nade wszystko zapewne odnajdą się adresaci tej działalności. Przełamanie tej ograniczającej mentalności jest zadaniem zarówno proboszcza, wikarych i wiernych, a także luźno związanych z parafią jej mieszkańców. I w tym zadaniu także ujawnia się wspólnotowy wymiar parafii.

Bibliografia

Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2020, W. Sadłoń, L. Organek (oprac.), Warszawa 2020.

Boguszewski R., Lokalna parafia – jej społeczne znaczenie i funkcje, CBOS 158/2014.

Firlit E., Jarmoch E., Rosa K., Zdaniewicz W., Rola parafii w organizacji życia społecznego na szczeblu lokalnym (raport z badań ogólnopolskich). Warszawa, 1990.

Hipsz N., Społeczna percepcja rzeczywistości parafialnej, „CBOS”, nr 163/ 2014.

Potocki A., Jakiej potrzebujemy parafii?, „Teofil” nr 1/ 2008.

Potocki A., O Kościele także socjologicznie, Warszawa 2017.

Potocki A., Wychowanie religijne w polskich przemianach, Warszawa 2007.

Sadłoń W., Społeczny potencjał parafii. Działalność przyparafialnych organizacji Kościoła katolickiego w Polsce w 2012r., notatka informacyjna, GUS, ISKK SAC, Warszawa 27.11.2014r.

Sektor non-profit w 2018 r., W. Sadłoń i inn. (oprac.), GUS, Warszawa-Kraków 2020.

Sfinansowano przez Narodowy Instytut
Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa
Obywatelskiego ze środków Programu Rozwoju
Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030

